

KÜRT ATASÖZLERİNDEKİ DİNÎ VE AHLAKÎ MOTİFLERİN EĞİTİM-ÖĞRETİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Mahmut DÜNDAR

İlahiyat Fakültesi- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/ Türkiye

Özet:

Geçmişten günümüze gelen pek çok Kürt Atasözü bulunmaktadır. Bu atasözleri kendi içinde pek çok sayıda anlam barındırmaktadır. Atasözlerin barındırdığı en önemli özelliklerinden birisi de onların eğitici yönlerinin bulunmasıdır. Biz bu tebliğde, belli başlı kaynakları tarayarak, eğitimle doğrudan ilişkisi bulunan atasözleri tespit edip bunların eğitsel yönlerini ele alacağız. Atasözlerin eğitsel yönlerini ele alırken bu atasözlerde kullanılan dini ve ahlaki motifler de irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Din, Atasözü, Ahlak, Motif, Eğitim.*

Giriş:

Bir toplumu ayakta tutan ve varlığını sürdüren temel etken o toplumun asıl kültürel değerlerdir. Bu değerleri ifade eden örf, adet, gelenek ve görenekler olduğu gibi atasözler de bulunmaktadır. Bunlarla toplumun mirası ve ortak bakışı gelecek nesillere aktarılmaktadır.

Toplumun temel kültürel unsurlardan biri de dini unsurlar olduğundan bu unsurları eğitim bakımından değerlendirilip bireye bakış açısını kazandırmak önem arz etmektedir. Konumuz gereği genelde eğitim ve özelde ise din eğitimine büyük katkı sunan Kürt atasözlerinin irdelenmesi ve ilgili değerlendirmelerde bulunması büyük önem taşımaktadır. Zira bu atasözler aynı zamanda Allah inancı, ecel-ölüm, hak-batıl, kaza-kader ve sabır-tevekkül gibi motiflerinin yanında adalet, dayanışma, güven, kanaat, nezaket, tasarruf, tevazuu gibi ahlaki motifleri de taşımaktadır. Buradan yola çıkarak Kürt atasözlerinin eğitim ve din eğitimi açısından irdelenmesi yapılmaktadır.

Toplumun beklenti ve isteklerini üstü kapalı, kısa, öz bir şekilde yansıtan bu atasözler gelecek nesilleri şekillendirmede etkili rol oynamakta ve hafızalarda yer edinmektedir. Zira bunlar atalardan kabul görüp anonimleşerek yüzyıllarca geçirilen gözlem ve denemelerle ortak düşünce, tutum ve davranışlar haline gelmekte ve genel kurallar halini almaktadır. Böylece aynı zamanda bireyleri eğitime amacında olan bu atasözler süslü ifadelerle yazılıp asmak ve raflarda göstermek için değil belki söylemek, uyarmak ve uygulamak için söylenmişlerdir (saban, 2014: 203/37-38).

Dini ve ahlaki değerler taşıyan Kürt atasözleri İçerik analiziyle yapılan bu çalışmada eğitimle ilişkileri tespit edilmiş, eğitimi yansıtan yönleri irdelenmiş ve taşıdıkları eğitim temaları üzerinde durulmuştur.

Atasözler

Atasözler ilk söylenenleri belli olmadığı birçok kişi tarafından aynı şekilde söylenebileceklerinden anonimdir. Küçük değişikliklerle uzun asırlarca varlığını sürdürürken vezin, kafiye gibi edebi özellikleri, dinin inanç, ibadet ve ahlak gibi dini özellikleri ile toplumsal kültürel değerleri taşıdığından yeni yetişecek nesillerin çok yönlü eğitimine katkı sunmaktadır (Pala, 2010:5-6).

Atasözler eğitimin birçok teorilerinin yanında tekrar, pekiştirme, zekâ, disiplin, bireysel farklılıklar, hazırbulunuşluluk ve ihtiyaç gibi çok sayıda eğitim unsurunu barındırmaktadır (Kurt, 1991: 46). Bu yönleriyle eğitim faaliyetlerine önemli katkı sunabilen atasözler eğitim ve din eğitimi için etkin yöntem ve içerik zenginliğini sağlamaktadır (Akyürek, 2009:124). Atasözleri kısaca aşağıda belirtilen guruplarda ele alabiliriz:

1. Sosyal olayların durumunu tespit edenler.
2. Sosyal olaylardan ders almayı öğütleyenler.
3. Tabiat olayların durum tespitiyle ilgili olanlar.
4. Doğrudan ya da dolaylı ahlak dersi ve öğüt verenler.
5. Birtakım gerçekler, felsefeler ve bilimsel düşünceler ışığında yol gösterenler.
6. Adet ve gelenek bildirenler.
7. Bazı inanışları bildirenler (Aksoy, 1991: 2-4).

Bu nedenle birçok alana katkı sağlayan atasözler toplumun eğitiminde ve şekillendirmesinde de kullanılabilir.

Atasözleri toplumun eğitiminde kullanırken sırasıyla belirtilecek 10 temaya göre örneklendireceğiz. Konumuz gereği verilen örnekler ilgili Kürt atasözlerinden edinilen temaların Türkçe açıklamaları şeklinde olacaktır.

A. Eğitimin önemi: Bir kısım atasözleri toplumun hedeflediği insan tipini yetiştirmek üzere eğitimin önemini belirtmektedir. Genelde eğitimi ve özelde de din eğitimi ile ilgili Kürt atasözlerinden edinilen birkaç örneğin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Destê qalemê zêr dibire/Kalem tutan el altın üretir (Oncu, 2020: 4/886). Her faaliyetin değeri ürettiği sonuç ve eserleriyle ölçülebilmektedir. Burada eğitim ile uğraşmanın ürettiklerinin de maddi âlemde görünen en değerli varlık olan altın ile tasvir edilmektedir.

Eger ders e, ew qas bes e/ Ders varsa yeterlilik olur (Oncu, 2020: 4/886). Burada öğretim sonucu ders alınmasının ve edinilen bilgilerin davranışa dönüşmesinin gereğine vurgu yapılmaktadır.

Hibnun işîqa çava ye/ Öğrenmek göz nurudur (Oncu, 2020: 4/890). Burada öğrenmenin değeri insan vücudunda büyük bir anlam ifade eden göz nuru ile tasvir edilmektedir.

Kesê nexwendî kor e/ Okumayan kördür (Oncu, 2020: 4/892). Burada anlatılmak istenilen şudur: İnsan için gerekli olan, insana büyük bir değer atfeden ve okuma sonucu elde edilen bilgiyle oluşan eğitim neticesinde nelerin doğru ve nelerin yanlış olduğu görülebilmektedir. Ancak buna karşılık okumamakla gerçek ve doğrular görülememektedir.

Kilita serî xwendî e/ Her şeyin baş anahtarı okumaktır (Oncu, 2020: 4/892). Burada dünya ve ahiret hayatlarında her bir noktada başarılı olabilmenin anahtarı ve baş koşulu okumak, okuma sonucu elde edilen bilgileri hayata geçirmek olduğu anlatılmaktadır.

Qalem di dest de, âlem di dest de/ Elinde kalem varsa âlem elindedir (Oncu, 2020: 4/897). Okumayla uğraşan ve gereğini yerine getiren kimse rahatça dünyaya müdahale edebilmekte ve ilgili tasarruflarda bulunabilmektedir.

Qalem nanê rihetiyê ye/ Kalem rahat kazancın kapısıdır (Oncu, 2020: 4/898). Okuyan kimse daha temiz, rahat ve düzenli bir yaşam biçimi elde edebilmektedir.

Yê xwenda wezir e, yê nexwenda heqê vi pîvaz û sir e/ Okuyan vezir (bakan) gibidir, okumayan ise sarımsak-soğan yiyen gibidir (Oncu, 2020: 4/900). Okuyan kimse vezir gibi itibar ve teveccüh görürken okumayan kimse ise zarar verici özelliğinden dolayı kendisinden nefret edilmektedir.

Tiştê qalemê nivîsî, tevşo nikare xira bike/ Kalemin yazdığını keser bozamaz (Oncu, 2020: 4/883). Bilgi sonucu karara bağlanan ve yazılan keser gibi fiziki müdahale sonucu bile bozulamaz.

Ronahiya xwendinê xwar nabe/ Okumanın ışığı eğri gitmez (Oncu, 2020: 4/898). Okumanın yansıtıcı ve yol gösterici ışığı her zaman doğruyu gösterir ve yanlışla götürmez.

Xwendin û zanîn nayên talankirîn/ Okuma ve bilme talan edilmez (Oncu, 2020: 4/899). Okuma ve öğrenme tüketilemez ve çalınamaz. Belki devam ettikçe çoğalarak kalıcı hale gelmektedir.

B. Eğitimin Amaçları: Cahilliği yok etmek, bilgili, eleştirel düşünen ve toplumun beklentilerine cevap veren kişiler yetiştirmek gibi eğitimin amaçları bulunmaktadır. Genelde eğitimi ve özelde de din eğitimi ile ilgili Kürt atasözlerinden edinilen birkaç örneğin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Ne dujminê xeraba bin, dujminê xerabiyê bin/ Kötülerin değil, kötülüğün düşmanı olun (<https://www.mardinlife.com,16.02.2022>). Okumayla hedef edinen ve yok edilmesi istenilen kötülükler ve olumsuzluklar olmalıdır. Olumsuzluklara bürünen insan olumsuz olarak hedef seçilip düşman edilmemelidir. Fıtraten temiz yaratılan insanda çeşitli etkenlere bağlı oluşan olumsuzluklar hedef düşman seçilip bu olumsuzluklar insandan uzaklaştırılmaya ve yok edilmeye çalışılmalıdır.

Fêkiyê xwendinê hinbûn e/ Okumanın meyvesi öğrenmektir (Oncu, 2020: 4/887). Fiziki manada verilen emek sonucu yetiştirilen ağacın güzel meyvesi olduğu gibi okumayla verilen gayret sonucu elde edilen güzel meyve ve sonuç da öğrenmektir.

Got; kê sehkir? Got; ku kê xwendiyê/ Kim duydu dediler? Okuyan dediler (Oncu, 2020: 4/888). Gerçek duyarlılığa sahip olabilme, duyulması gerekenleri duyabilme ve ilgili adımları atıp gereken önlemleri alabilme ancak okumayla ulaşılan bilinç düzeyi ile gerçekleştirilmektedir.

Jimin gotin e ji te hînbun e/ Bana öğretmek sana da öğrenmek düşer (Oncu, 2020: 4/890). Öğretim sonucu verilen bilgilerin davranışa dönüşmesi ve öğrenmeyle kalıcı hale gelmesi yapılan öğretim faaliyetini anlamlı kılmaktadır.

Ji xwe re bixwîne, xwedê bibine/ Kendine oku, Allah'ı bul (Oncu, 2020: 4/891). Özel gayretlerle yapılan okuma faaliyetleriyle doğru inanca sahip olunmaktadır ve Allah'a inanarak ibadet edilmekte, teslimiyet ve tevekkül gösterilmektedir.

Xwendin ronayî ye, cahilî tarîbûn e /Okumak aydınlıktır, cahillik karanlıktır (Oncu, 2020: 4/899). Okuma neticesinde elde edilen bilgi ve davranışlarla yaşamında olması ve olmaması gerekenler görebilmekte ve yaşam aydınlatılarak şekillendirilmektedir. Aksi takdirde cahilliğin karanlığıyla kalınarak olumlu yaşam temin edilememektedir.

Qenciya herî mezin zanine/ En büyük iyilik bilgidir (<https://www.mardinlife.com>,16.02.2022). Bilgiyle edinilen kazanımlar sağlam, tutarlı ve birçok olumlu noktalara kapı araladığından yapılan iyiliklerin en iyisi bilgi vermektir.

Bixwîne bibe tîşt, ku tu bibi pişt/ Oku bir şeyler ol ki dayanak olabilesin(Oncu, 2020: 4/885). Okumayla edinilen bilgilerle bir yerlere gelinmeli ki sağlam ve güvenilir dayanak olunabilsin.

Bu azayi xwendinê, zimanê lal hat vekirinê/ Okuma unsuruyla kekeme dil çözülür hale geldi(Oncu, 2020: 4/885). Birçok olumsuzluğu gideren okumayla kekemelik sıkıntısı bile giderilebilmektedir.

Çerxa cîhane bi xwendinê diğere/ Dünyanın çarkı okumayla döner(Oncu, 2020: 4/885). Dünyada olup bitenlerin sağlıklı işleyişi okumaya dayalı oluşan doğru bilinçle gerçekleşebilmektedir.

C. Ailenin Çocuk Eğitimindeki Rolü: Çekirdekten yetiştirilmesi gereken çocuğun eğitiminde ailenin rolü büyüktür. Genelde eğitimi ve özelde de din eğitimi ile ilgili Kürt atasözlerinden edinilen birkaç örneğin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Ku mezinê malê li defe xe, biçûk jî wê bileyzin / Büyükler evde defe vurunca küçükler oynamaya başlar(Oncu, 2020: 4/893). Çocuğun eğitiminde en önemli etken ailedir. Çocuğun büyüklerinin ve ailesinin yaptığı faaliyetler birinci derecede çocuğu etkilemektedir ve çocuğun ilgili tepkiler göstererek faaliyetlerde bulunmaya vesile olmaktadır. Tıpkı evde büyüklerin defe vurmasıyla çocukların oynamaya başlamaları gibi.

Mal dibistanê/ Ev mekteptir(Oncu,2020:4/894). Evde ailenin gereken ehemmiyetine dayalı edinilen bilgiler küçüklükten itibaren yaşamla birleştigiinden ve istenilen davranışlar edinilerek kalıcı hale geldiğinden ev okuldan beklenenlerin büyük bir kısmını karşılamakta ve adeta okul sayılmaktadır.

Mezinan got, biçûkan firot/ Büyükler dediler, küçükler sattılar(Oncu, 2020: 4/895). Özellikle ailede büyükleri seven ve dediklerine değer verip uyan küçükler büyüklerin verdiği bilgileri önemseyerek edinir ve gereğini yerine getirirler. Bu nedenle iyi ve bilinçli ailenin çocuğun yapılanmasında ve sağlıklı bir kişilik kazanmasındaki önemi büyüktür.

Her giha li ser koka xwe şin dibe/ Her ot kendi kökü üzerinde yeşerir. Her ot bağlı olduğu kök üzerine yeşerdiği ve özelliğini gösterdiği gibi her çocuk da yetiştiği ailenin özelliğini göstermekte ve ona göre şekil almaktadır.

Keçê bêbav çiyayê bêave/ Babasız kız susuz dağ gibidir. Susuz dağın kuruyup canlılık göstermediği gibi ailenin en önemli öğelerinden olan babanın yokluğu da kız çocuğunu hayatında dayanaksız bıraktığından adeta canlılığını götürmekte ve hayatını anlamsızlaştırmaktadır.

Tu çi têxi kewarê wê ew bê xwarê/ Ambara ne koyarsan onu yersin (<https://www.mardinlife.com>,16.02.2022). Aile olarak çocuğun dağarcığına neleri yerleştirir ve hangi davranışları kazandırır ona göre şekillenmiş bir elde edersin.

Biçûk li mezinan dinerin/ Küçükler büyüklerle bakarlar (Oncu, 2020: 4/884). Başta ailede olmak üzere çocuğun yetiştiği çevrede büyükler örnek alınmakta ve buna göre davranışlar gösterilmektedir. Bu nedenle aileden başlamak üzere büyüklerin çok iyi rol model olmaları gerekmektedir.

D. Eğitime Başlama Zamanı: Zamanında ve çekirdekten yetiştirmenin gerekliliği ve önemi bilinmektedir. Genelde eğitimi ve özelde de din eğitimi ile ilgili Kürt atasözlerinden edinilen birkaç örneğin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Kûçik bi pîrtî hînî şivanyê nabin/ Köpekler yaşlılıkla çobanlığı öğrenmez (Oncu, 2020: 4/893). Hayvan olan köpek bile yaşlılıkta çobanlığı öğrenemediği gibi insanlar da yaşlılıkta değil belki çocuklukta ve gençlikte sağlıklı bir öğrenmeyi gerçekleştirebilmektedirler.

Şivika ter, zû rast dibe/İslak fide çabuk düzeltilir (Oncu, 2020: 4/898). Ağaç yaş ve taze iken çabucak düzeltilebildiği gibi insan da küçük ve çocuk iken eğitilebilmekte ve şekillendirilebilmektedir.

Dara hişk, natewe, dişkê/Kuru ağaç eğilmez, kırılır (Oncu, 2020: 4/886). Kuru ağacın eğitip düzeltilemediği, düzeltirken kırıp istenilen sonuca ulaşamadığı gibi yaşlanmış ve adeta canlılığını yitirmiş beyinler de eğitilememekte ve bunda ısrar edince hasar oluşturulmakta ve hedeflenen sonuca ulaşamamaktadır.

Hirç bi mezini hinî raqasê nabe/Ayı büyüklüğüyle oynamayı öğrenmez (Oncu, 2020: 4/890). Ayının oyun oynamayı öğrenmesi büyükken değil, küçükken öğrendiği gibi insanlar da istenilen davranışları küçükken öğrenmektedirler.

Zarokê di biçûki de de derewin bû, mezin bibe ji wê derrewan bike/ Küçüklükte yalan öğrenen çocuklar büyüyünce yalancı olur (Oncu, 2020: 4/900). Küçüklükte öğrenilenler bireyde temel bilgiler oluşturduğundan ve kalıcı davranışlara dönüştüğünden yalan gibi olumsuz davranışı edinen çocuk büyüyünce de bu davranışı göstermektedir.

E. Öğrenmenin Özellikleri: Öğrenmenin sahip olduğu birçok özelliğini bilmek önem arz etmektedir. Bu özellikleri aşağıda belirtirken genelde eğitimi ve özelde de din eğitimi ile ilgili özellikleri yansıtan örnek Kürt atasözlerinin Türkçe açıklamaları aşağıdaki gibidir.

1- Öğrenme zor ve meşakkatli bir iştir. Bu özelliği belirten birkaç örnek Kürtçe atasözlerinin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Xewendin çala bi derziyê ye/Okuma iğneyle kazılan kuyu gibidir (Oncu, 2020: 4/899). İğneyle kuyunun kazılmasının büyük bir emek gerektirip zor bir uğraş olduğu gibi okumayla uğraşıp istenilen sonuçlara ulaşmak da zor ve ciddi bir emek gerektiren bir iştir.

Şeva reş keleha mêraye/Kara gece yiğidin kalesidir. Kara gecede uğraşarak başarı gösteren yiğitliğini gösterdiği gibi okuma gibi zor bir işi başaran da eğitimde yiğitliğini göstermektedir.

Tu cehnemê nebini buhust bi te xweş nabe/Cehennemi görmezsen cennet sana bir karış bile tatlı olmaz. Olumsuzlukları görmeden olumlulukların kıymeti anlaşılamadığından okumama neticesinde giderilemeyen cahillikle sıkıntılar yaşanmadan okumayla edinilen olumlu sonuçların kıymeti anlaşılamamaktadır.

Ya herro, ya merro/ Ya gidersin ya ölürsün. Ya sıkıntılara katlanıp edinilen sonuçlarla yola devam edilmeli, ya da hedeflenen sonuçlar düşünülmeden ve gayret gösterilmeden olumsuz şartlara mahkûm bir şekilde yokluğuna zemin hazırlamalıdır.

Dibêjin tu li rê qede û bela lî rê/ Derler ki sen yola çıkınca kaza bela birlikte yola çıkar (<https://www.mardinlife.com>, 16.02.2022). Her uğraşı bekleyen sıkıntı olduğu gibi okumayı ve öğrenmeyi bekleyen sıkıntılar da olmaktadır.

Bike kare reş, bixwe xwarina xweş/ Zorluğa katlan ki iyi bir yaşamın olsun (Oncu, 2020: 4/909). Her külfetin sonunda bir nimetin olduğu gibi okuma ve öğrenme külfetinin sonunda da olumlu ve tutarlı hayat standartları vardır.

Teyrê ku goşt dixwun nikilxwarin/ Et yiyen kartallar eğri gagalı olur (<https://www.mardinlife.com>,16.02.2022). Et gibi iyi yiyeceği elde eden kartal gagasını eğirtecek kadar mücadele ettiği gibi okuma ve öğrenme sonucu elde edilecek olumlu sonuçlara ulaşabilmek için de çok ciddi ve zor uğraşlar göstermek gerekir.

Heya ku tu ya tehl nexwi, ya şêrin bi ser de nayê/ Acı olanı çekmeyince tatlı olanı göremezsin(borak,2014:447). Cefa çekmeden sefa görülmediği gibi okuma ve öğrenme sonucu elde edilen olumlu sonuçlara ulaşabilmek için de ciddi gayretler göstermek gerekir.

2- Öğrenme emek ve çaba isteyen bir iştir. Bu özelliği belirten birkaç örnek Kürtçe atasözlerinin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Rê bi rêveçûnê xelas dibe/ Yollar yürümekle biter(Oncu, 2020: 4/328) Yollar yürümekle bitip sonuca ulaşılabilirdiği gibi eğitim sonucu istenilen hedeflere de birtakım gayretler sonucu ulaşılabilir.

Destê nane, digihî Wanê/ Ekmeğin eli Van'a kadar uzar(Oncu, 2020: 4/921). Yaşam için gerekli olan ekmeğe ulaşmak adına birtakım fiziki mesafeler kat ederek Van'a kadar gitmek gerektiği gibi eğitim ile istenilen sonuçlara ulaşmak için de fiziki ve zihni gayretler göstermek gerekir.

Hê nebêjin bismilla, didine milan/ Bismillah demeden kollarını sıvarlar (Borak,2014:450). İşe başlamadan önce fiziki ve psikolojik hazırlık yapmak ve sonrasında "Bismillah" deyip Allah'ın adıyla işe başlamak ve Allah'a tevekkül etmek gerekir.

Zor gêzerê radîke/ Zor havucu kökünden çıkarır. Ciddi gayretlerle zor ve güç kullanarak havuç kökünden sökölerek istifadeye hazır hale getirilebildiği gibi büyük güç ve emeklerle yapılan eğitim faaliyetleriyle de istenilen sonuçlara ulaşılabilir.

Bîşuğle weke mêra, bûxe weke şêra/ Adam gibi çalış aslan gibi ye (<https://www.mardinlife.com>,16.02.2022). İyi bir çalışmayla hedeflenen bir sonuca ulaşılabilirdiği gibi kıvamında, usulüne uygun eğitimde gösterilen ciddi gayretle olumlu ve çok iyi sonuçlara ulaşılabilir.

3- Öğrenme yavaş yavaş ve aşama aşama gerçekleşen bir süreçtir. Bu özelliği belirten birkaç örnek Kürtçe atasözlerinin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Mirov di rojekê de nabe mela/ İnsan bir günde hoca olmaz (Oncu, 2020: 4/896). Bir günde eğitimde ve ilimde yeterli duruma gelerek uzmanlaşmış hoca olunamaz. Bunun için ciddi bir süreç ve gayretle aşamalı birçok faaliyet gerekir.

Berê guhdar bike, pişt re beje/ Önce dinle sonra söyle(Oncu, 2020: 4/884). Eğitimde yapılan faaliyetler sıralı olduğundan bilgi edinerek istenilen sonuca ulaşmak için başlangıçta önce dinlemek, sonra edindiğini tekrarlayarak davranışa göstermek gerekir.

Ez hêdi dimeşim bela dîghê mi, ez zû dimeşim ez dîghêm bela/ Yavaş gittiğimde bela beni bulur. Hızlı gittiğimde ise ben belayı bulurum. Yavaş gidip belanın kendisine ulaşacağını ve hızlı gidince de kendisinin belaya ulaşacağını tasviriyle her işte olduğu gibi eğitimde de olumsuzluğa bulaşmamak için ifrat ve tefritten kaçarak yavaş yavaş, itidalli ve temkinli davranmak gerekir.

Hûrik hûrik dagirt tûrik/ Ufak ufak doldur dağarcığını (<http://tr.wikiqoe.org>, 16.02.2022). Sağlıklı, verimli bir sonuç elde etmek için yavaş yavaş, parça parça bilgi birikimi yapmak gerekir.

4- Öğrenme bireye özgü bir süreçtir. Bu özelliği belirten birkaç örnek Kürtçe atasözlerinin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Nebêje, “Bi Qurana ku bavê min xwendî” Bibêje “ Bi Qurana ku min xwendî”/ Babamın okuduğu Kur’an’la deme, benim okuduğum Kur’an’la de(Oncu, 2020: 4/884). Eğitimde ecdadının marifet ve yaptıklarıyla değil bireysel gayretin önemine binaen kendi gayret ve yaptığı faaliyetlerle ön plana çıkmalıdır.

Hesp li gori siwarê xwe diçe/ At sahibine göre gider(Oncu, 2020: 4/889). Kişi bizzat gösterdiği gayrete göre sonuç elde eder ve başarı gösterir. Yapılan eğitim faaliyetlerinde davranışa dönüşen bilgiler edinir. Şekillendirmeye göre şekil alır.

Mirov xwe bi deste xwe ne xurine xura mirov naskêne/İnsan kendi eliyle kendini kaşımazsa kaşıntısı geçmez (<https://www.mardinlife.com,16.02.2022>). Her insan gerçek anlamda sıkıntısını ancak özel gayretiyle kendisi giderebilir.

Kaxız jî ya te ye, qalem ji/ Kağıt ve kalemin ikisi de senindir(Oncu, 2020: 4/891). Özel gayretlerle eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılırken kağıt ve kalem gibi kullanılan araç gereçler de kendine özgü olmalı ve özgün sonuçlar elde edilmelidir.

Nefs beje , “goşt” tu beje “Hoşt/ Nefsin “et” deyişine “hoşt” diyeceksin(Oncu, 2020: 4/897).. Eğitimde temel hedef nefsi terbiye etme olduğundan “et istemeyle” tasvir edilen nefsin ileri arzusuna “hoş demek” tasviriyle sınırlama getirilmek ve nefsi terbiye etmek gerekmektedir.

Yêk ku nefsa xwe islah nekiriye, nikare yekî din islah bike/ Nefsini ıslah etmeyen, başkasını ıslah edemez(<https://www.mardinlife.com,16.02.2022>). Bireysel gayretlerle edinilen bilgilere göre özgün davranışlar göstererek olumlu bir duruma gelmek gerekir ki aktarılan bilgilerle başkası etkilenebilsin.

Ji xwe re bixwîne, xwedê bibine/ Kendin oku, Allah’ını tanı(Oncu, 2020: 4/891). Okuma faaliyetleri neticesinde edinilen özgün bilgilerle Allah’ı tanımak gerekir ki sağlam bir itikada sahip olunabilsin.

5- Bireyler öğrenmeye karşı istekli kılmak gerekir. Bu özelliği belirten birkaç örnek Kürtçe atasözlerinin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Çûçik bê bask nafire/ Kuş kanat çırpmadan uçamaz(Oncu, 2020: 4/337). Kuş özel gayretle kanatlarını çırpmadan uçamadığı gibi eğitimde özel gayret göstermeyen de başarılı olamaz.

Destê qalemê zêr dibire/ Kalem tutan el altın kazanır(Oncu, 2020: 4/886). Özel uğraş ve istekle yürütülen okuma faaliyetleri sonucu elde edilen bilgiler altın değer mesabesindedir.

Her xwenda nabe mela/ Her okuyan hoca olmaz(Oncu, 2020: 4/889). Her okuyan değil, büyük ve özel gayret gösteren kişiler hoca olabilirler.

J imin gotin û ji te hînbun/ Benden söylemesi senden de öğrenmesi(Oncu, 2020: 4/890). Öğretici öğrenciyi söyledikleriyle motive ederek ve aktardıklarının faydasına inandırarak aktarması gerekir ki muhatap da söylenenleri dikkate alarak öğrenebilsin.

6- Öğrenme belli bir amaç doğrultusunda planlı gerçekleşen bir süreçtir. Bu özelliği belirten birkaç örnek Kürtçe atasözlerinin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Bira rê ya rast be bira dûr be/ Yol uzak olsa da doğru olsun(Oncu, 2020: 4/327). Gidilen yolun yakınlığından ve az uğraşından ziyade uzak olsa da ve uzun uğraş istese de doğru olması ve hedefe ulaşması önemlidir.

Rê dûr bû, gav hûr bu, ev rê xelas nebû/ Yol uzaksa adımlar da kısa ise yol bitmez(Oncu, 2020: 4/329). Ufak tefek uğraşlarla büyük fedakârlık ve gayret isteyen eğitimin hedeflerine ulaşamaz.

Her tişt xweş e di kewna xwe de/ Her şey usulüne göre güzeldir(Oncu, 2020: 4/342). Her şeyin usulüne uygun icrası güzel olduğu ve olumlu sonuç verdiği gibi eğitimin de beklenen sonuçlar vermesi için usulüne uygun icra edilmesi gerekir.

A te dit jibir meke/ Gördüğünü unutma(Oncu, 2020: 4/883). Özellikle eğitimde görsellere yer vererek gördüğünü önemsemek ve belleğe yerleştirip unutmamak büyük önem arz etmektedir.

Ger ku te çi dit ji xwe re aqilek jê hilîne/ Gördüğün her şeyden bir ders çıkar(Oncu, 2020: 4/888). Eğitimde görsellere verilen öneme binaen görülen her şeyi anlamlı bulmak ve bundan dersler çıkararak yaşama olumlu katkılar sunmak gerekir.

Hê hesp tune afîr çêdike/ At olmadan yemlik hazırlıyor (Borak, 2014:449). Eğitim öğretim faaliyetleri bir süreç işi olduğundan zincirin halkaları gibi aşamalı ve sıralı olarak birbirini takip eder ve destekler mahiyette olmalı ki bir anlam kazanabilsin.

7- Öğrenme tek seferlik değil süreçle gerçekleşir. Bu özelliği belirten birkaç örnek Kürtçe atasözlerinin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Hindik bixwîn rindik bixwîn ji her kîtabekê cûzekê bixwîn/Azar azar anlamlı oku, her kitaptan parça parça oku(Oncu, 2020: 4/890). Okuma faaliyetlerini yürütürken eğitimde önemsenen ve sürece bağlı gerçekleşen bu faaliyetlerin parça parça, aşama aşama ve anlamlı yürütülmesi gerekir.

Dewê vekiri birçî namîne/Açık tutulan ağız aç kalmaz(Oncu, 2020: 4/922). Sınırlı sayıda değil, süreç içerisinde eğitim öğretim faaliyetlerine devam eden kişi hep başarılı olmaktadır.

Mirov di rojekê de nabe mela/ İnsan bir günde hoca olamaz(Oncu, 2020: 4/896). İnsanın bir günde değil, süreç içerisinde gösterilen gayretlerle ancak birtakım ilimlerde uzmanlaşarak hoca olabilmesi eğitimin bir süreçle gerçekleşebildiğini göstermektedir.

Rêya dirêj bi gavên biçûk det pê dike/ Uzun yol küçük adımlarla başlar (<https://www.mardinlife.com,16.02.2022>). Uzak hedeflere ulaşabilmek için basamak basamak ve parça parça süreci devam ettirmek gerekir.

8- Öğrenme yaparak yaşayarak gerçekleşir. Bu özelliği belirten birkaç örnek Kürtçe atasözlerinin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Rewşa destan rûşûştin e/ Elin güzelliği yüz yıkamaktadır(Oncu, 2020: 4/347). Her şey faaliyetleriyle ve davranışlarıyla anlam kazandığı gibi eğitim ve öğretim faaliyetleri de davranışa dönüşmekle anlam kazanır.

Îşê xwe bîke bî esas, bîla dilê te neke taswas/ İşini sağlam yap ki kalbine vesvese girmesin. Öğrendiğini yaşama dönüştürerek bilinçli bir yaşamla kalben rahat ve tatmin olunur.

Kirinek ji hezar gotinan çêtir e/ Bir eylem binlerce söyleyişten iyidir. Öğretim faaliyetlerinde edinilen ve kazanılan davranışlar gibi edinilen bilgilerin kalıcılığı için de sözden çok uygulanan davranışlar önemlidir.

Heft cara li male xwe bi gera paşda gunehe xalke heline/ Evini yedi kere aramadıkça birilerinin günahını alma. Eğitim dâhil her türlü eylemsel faaliyetlerle birtakım hedeflere ulaşılabilirdiği gibi doğru bir karara varmak için de eylemsel faaliyetlerde bulunmak gerekir.

Gotin zirar e kirin kar e/ Söylemek zarardır, yapmak kardır (<https://www.mardinlife.com,16.02.2022>). Sadece söylemekle yetinmek amaca ulaştırmadığından boşuna bir uğraş iken söylenenleri ve anlatılanları uygulamaya geçirmek amaca hizmet ettiğinden karlı bir uğraştır.

9- Öğrenme işbirliğine dayalı gerçekleşir. Bu özelliği belirten birkaç örnek Kürtçe atasözlerinin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Riya dûr bi pirsan nêzik dibe/Uzak yol başkasına sormakla yakınlaşır (Oncu, 2020: 4/330). Uzak ve ulaşılması güç gözüken yol başkasıyla işbirliği yaparak ve ona sorarak yakın yol gibi kolay katedilebildiği gibi eğitimde de işbirliği neticesinde alınan desteklerle ulaşılması güç olan sor

Gul li gulê dinihêre sor dibe/ Gül güle bakarak kırmızılaşır(Oncu, 2020: 4/888). Gül güle bakarak birbirlerinden etkilenip kırmızılaşabildikleri gibi eğitim ve öğretim faaliyetlerinde de örnek alma ve özdeşim kurma gibi işbirliğine dayalı yöntemlerle olumlu sonuçlar elde edilerek istenilen hedeflere ulaşılabilir.

Tiri li tiri dinêre reş dibe/ Üzüm üzümüne baka baka kararır (Oncu, 2020: 4/898). Üzüm üzümünden etkilenerek olgunlaştığı gibi eğitimde de yardımlaşma, dayanışma ve birlikte hareket etme neticesinde bilgi olgunluğuna ulaşılabilir ve istenilen sonuç elde edilebilir.

Destê bi tenê naçe ser xwarinê/ Tek elle yemek yenilmez(Oncu, 2020: 4/921). Tek elle anlamlı ve verimli yemek yenilemediği gibi başkalarının desteğini almadan ve başkalarıyla işbirliği yapmadan eğitim dâhil hemen hemen her işte istenilen başarıyı elde edemeyiz.

Cot bi gayekî nabe/ Tek öküzle çift sürülmez(Oncu, 2020: 4/25). Klasik yaşam kaynağı olan çift sürme işi tek öküzle değil, ikinci bir öküzün işbirliğiyle gerçekleşebildiği gibi eğitim gibi çok önemli bir faaliyet de işbirliğiyle sağlıklı gerçekleşebilir.

F- Öğrenme Ortamı: Öğrenme fiziksel ve sosyal ortamda gerçekleşir. Genelde eğitimi ve özelde de din eğitimi ile ilgili Kürt atasözlerinden edinilen birkaç örneğin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Bira rê ya rast be bira dûr be/ Doğru yol olsun uzak olsun(Oncu, 2020: 4/327). Yolun uzun olması ve daha çok emek gerektirmesi değil, gidilen yolun doğru olması önemli olduğu gibi eğitimde de Meşakkatli ve çok uğraş istese de doğru sonuca ulaştıran ortam olması önemlidir.

Her tiştek li bazara xwe tê firotin/ Her şey pazarında satılır (Oncu, 2020: 4/342). Her şeyin pazarında satılabildiği gibi eğitim ve öğretim faaliyetleri de konuya, ihtiyaca, zamana ve ortama uygun olmalıdır ki istenilen hedefe ulaşılabilir.

Ji tivingê re nişan, ji hespê re meydan/ Tüfeğe nişan, ata meydan gerekir(Oncu, 2020: 4/342). Her iş için uygun ortam gerekli olduğu gibi eğitim ve öğretim faaliyetleri için de uygun ortamın olması gerekir.

Her tişt xweş e di kewna xwe de/ Her şey kıvamında güzeldir(Oncu, 2020: 4/342). Şartların ve ortamın uygunluğuna bağlı olgunlaşan her şeyin değer bulduğu gibi uygun ortam ve şartlara bağlı yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetleri de olgunlaşarak değer bulmaktadır.

G- Öğrenme Yöntemleri: Her işin kendine göre yöntemleri olduğu gibi öğrenmenin de yöntemleri bulunmaktadır. Genelde eğitimi ve özelde de din eğitimi ile ilgili Kürt atasözlerinden edinilen birkaç örneğin Türkçe açıklamaları şöyledir:

1- Danışarak öğrenme. İlgili Kürt atasözlerinden edinilen birkaç örneğin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Riya dûr bi pirsan nêzik dibe/ Başkasının yardımıyla işler kolaylaşır (Oncu, 2020: 4/330). Başkasının yardımı ve danışmasıyla işler kolaylaşırken çok önemli işlerden biri olan eğitim öğretim faaliyetleri de başkalarıyla danışıp desteklerini almakla kolaylaşmaktadır ve amaçlanan hedeflere kolayca ulaşılabilir.

Nezan li zanayan meze dîkin û hin dibin/ Bilmeyenler bilenlere bakıp öğrenirler (Oncu, 2020: 4/897). Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bilmeyenler bilenlere sorup onlara danışarak onlardan aldıkları bilgi ve önerileriyle öğrenirler.

Ê ku bi ya mezinan neke, jovan dibe/ Büyüklerin dediğini yapmayan pişman olur (<https://www.mardinlife.com,16.02.2022>). Her konuda olduğu gibi özellikle eğitim ve öğretim ortamında pişman olmamak için geçmiş bilgi birikimine ve tecrübeye sahip olan büyükleri dinlemek, tavsiye ve dediklerine uymak gerekir.

2- Alan gezisiyle öğrenme. İlgili Kürt atasözlerinden edinilen örneğin Türkçe açıklaması şöyledir:

Here nav miletan bibine ibretan/ Milletleri dolaş, ibretleri gör(Oncu, 2020: 4/889). Her konuda olduğu gibi eğitim ve öğretim faaliyetlerinde de çevresel faktörlerin ve alan gezisiyle edinilen gözlemlerin etkisi büyüktür.

3- Gözlem yoluyla öğrenme. İlgili Kürt atasözlerinden edinilen örneklerin Türkçe açıklamaları şöyledir:

Ger ku te çi dît ji xwe re aqileki jê hilîne/ Her gördüğünden ders çıkar (Oncu, 2020: 4/888). Amaçlı alan gezisinin önemine binaen her konuda olduğu gibi eğitim ve öğretim faaliyetlerinde de her gördüğünden hedeflediği dersler çıkarmak amacıyla alan gezisini yapmak gerekir.

Mirov çi dibîne wî hiltine/ İnsan gördüğünü alıyor (Oncu, 2020: 4/896). Her konuda olduğu gibi eğitimde de görülenler ve uygulananlar insan yaşamında etkili olmaktadır ve bilinçaltında yerleşmektedir.

4- Yaparak yaşayarak öğrenme. İlgili Kürt atasözlerinden edinilen örneğin Türkçe açıklaması şöyledir:

Here nav miletan bibine ibretan/ Milletlerin arasına girin ibretleri görün (Oncu, 2020: 4/889). Sadece duyulanlara yetinmeden uygulama alanına girerek ve gerekirse yapılan icraatlara bizzat katılarak alınması gereken dersleri almak gerekir.

Kirinek ji hezar gotinan çêtire/ Bir eylem binlerce söyleyişten iyidir (<https://www.mardinlife.com,16.02.2022>). Bir uygulamanın binlerce söyleyişten iyi olduğunun ifadesi, uygulamanın önem boyutunu ortaya koymaktadır.

Sonuç:

Atasözler toplumun kültürel değerlerini yansıtmaktadır. Bunlardan dini ve ahlaki değerleri yansıtanlarda toplumun eğitim ve din eğitimiye yönelik önemli katkıları sunan mesajlar bulunmaktadır. Bunlar ise eğitimin önemine, amacına, başlama zamanına, ailenin önemine; öğrenmenin özelliklerine, öğrenme ortamına, yöntemlerine ve öğrenci sorumluluklarına yönelik mesajlardır.

Eğitimin geleceği görememeye ve yaşamla ilgili sağlıklı kararlar alamamaya sebep olan cahillikten kurtardığını, eğitim süreciyle edinilen öğrenme sonucu dersler alındığını, her şeyin baş anahtarının eğitim olduğunu, kalem tutarak okumayla uğraşmanın altın değerinde sonuçlar ürettiğini, vezir gibi itibar görür dereceye gelebildiğini gibi atasözlerin taşıdığı mesajlar eğitimin önemini belirten mesajlardır.

İnsan olarak her bireyin değerli olduğunu hesaba katarak taşıdığı kötülük sıfatı gereği insan olarak kendisiyle değil taşıdığı kötülük sıfatıyla mücadele etmek gerektiği, okuma sonucu okumanın meyvesi sayılan öğrenme sonucu istenilen davranışların meydana gelmesi gerektiği gibi mesajlar atasözlerin eğitimin amaçlarına yönelik içerdiği mesajlardır.

Eğitimin iyi ve sağlam bir temele oturabilmesi ve istenilen hedeflere ulaşılabilmesi için ağaç yaş iken eğilir mantığıyla eğitim ve öğretimi küçük yaştan itibaren başlatmak ve uygulamak gerekir gibi mesajlar atasözlerin eğitime başlama zamanıyla ilgili mesajlardır.

Ailenin söyledikleri ile yaşadıklarının çocukların yaşamlarını etkilediklerinden ve buna göre şekil alan çocukların ilgili davranışları gösterdiklerinden çocukların yaşadıkları ev ve aile ortamı bir okul niteliğini taşıdığı gibi mesajlar atasözlerin ailenin önemiyle ilgili mesajlardır.

Öğrenmenin zor, büyük emek ve çaba isteyen, yavaş yavaş, aşama aşama sürdürülmesi gereken bir iş olmanın yanında planlı, programlı özel gayret ve isteğe bağlı işbirliği içerisinde yaparak ve yaşayarak gerçekleştirilmesinin gereği gibi mesajlar atasözlerin öğrenmenin özellikleriyle ilgili mesajlardır.

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin sağlıklı yürütülebilmesi için muhatap kişilerin özelliklerine, ihtiyaç ve ilgi alanlarına uygun bir ortamın oluşmasının gereği gibi mesajlar atasözlerin öğrenme ortamıyla ilgili mesajlardır.

Danışarak eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürütmek, alan gezisinde bulunma, gözlem yapma, sorgulama ve uygulamaya dayalı araştırmada bulunma gibi mesajlar atasözlerin öğrenme yöntemiyle ilgili mesajlardır.

Dinlemesini bilmek ve öğreticiyi örnek almak gibi mesajlar atasözlerin öğrenci sorumluluklarıyla ilgili mesajlardır.

Böylece sağlıklı bir eğitim ve din eğitiminin gerçekleşebilmesi için gerekli olan tüm durumlar söz konusu atasözlerde bulunmaktadır. Sağlıklı bir eğitim öğretim faaliyetini yürütmek için atasözlerin bu özelliklerinden yararlanmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA:

Aksoy, Ömer Asım (1991), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Akyürek, Süleyman (2009), *Din Öğretimi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Aşıkoğlu, (Nevzat Yaşar 1998) "Toplum Hayatımızda Dinin Yeri ve Din Eğitiminin Önemi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Sivas: Say: 2), 45-49.

Borak, Mustafa (2014), *Ferhenga Bîwêjan*, İstanbul: Zend Bilim Kültür Eğitim Basın Yayın Ltd Şti.,
 Kurt,İhsan (1991), *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
 Oncu, Mehmet (2020), *Gotinên Pêşîyan*, Ankara: Sîtav Yayınları.
 Pala, İskender (2010), *Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri*, İstanbul: Kapı Yayınları.
 Saban, Ahmet (5014) "Türk Atasözlerinin Bakış Açısıyla Eğitimi", *MEB Dergisi*, (Ankara: Say: 203,Yaz), 37-54.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.mardinlife.com/kurtce-atasozleri-deyimler-ve-turkce-anlamlari--gotinen-besiyan.html> (Erişim: 16.02.2022).
https://tr.wikiquote.org/wiki/K%C3%BCrt_atas%C3%B6zleri (Erişim:16.02.2022).

Hevbandoriya Ol û Çandê: Di Gotinên Pêşîyan yên Kurdî de Unsûrên Fiqhî

PUXTE:

Ji berê heta niha gelek gotinên pêşîyan ên kurdî hene. Ev gotinên pêşîyan bi serê xwe xwedî gelek wateyan in. Yek ji girîngtirîn taybetiyên gotinên pêşîyan ew e ku alîyekî wan ên perwerdehiyê heye. Di vê gotarê da, em ê gotinên pêşîyan ên ku rasterast bi perwerdehiyê va girêdayî ne di çavkaniyan destnîşan bikin û aliyên wan ên perwerdehiyê binirxînin. Di nîqaşkirina alîyên perwerdehiya gotinên pêşîyan da, dê motîfên dînî û exlaqî yên ku di van gotinên pêşîyan da hatine bi kar anîn jî werin lêkolîn kirin.

Peyvên Serekî: *Dîn, Gotinên Pêşîyan, Exlaq, Motîv, Perwerde.*

EVALUATION OF RELIGIOUS AND MORAL MOTİFS İN KURDİSH PROVERBS İN TERMS OF EDUCATION

Abstract:

There are many Kurdish proverbs that have survived from the past to the present. These proverbs have many meanings in themselves. One of the most important features of proverbs is that they have educational aspects. In this paper, we will identify the proverbs that are directly related to education by scanning certain sources and discuss their educational aspects. While discussing the educational aspects of proverbs, the religious and moral motifs used in these proverbs will also be examined.

Keywords: *Religion, Proverb, Morality, Pattern, Education.*